

بررسی عوامل مؤثر بر روحیه کارآفرینی دانشجویان دانشکده کشاورزی تبریز

مصطفی جمشیدی فر*

دانشجوی کارشناسی ارشد رشته اقتصاد کشاورزی، دانشگاه تبریز، ایران

شهر روز خرمی

دانشجوی کارشناسی ارشد رشته اقتصاد کشاورزی، دانشگاه تبریز، ایران

حسین راحلی

استادیار گروه اقتصاد کشاورزی، دانشگاه تبریز، ایران

چکیده

در این تحقیق با استفاده از مدل لوجیت، به بررسی عوامل مؤثر بر کارآفرینی در بین دانشجویان کشاورزی دانشگاه تبریز پرداخته شد. داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز این تحقیق با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده به وسیله تکمیل پرسشنامه از ۱۵۷ دانشجوی کشاورزی دانشگاه تبریز در سال ۱۳۸۸-۸۹ به دست آمد. نتایج توصیفی بیانگر آن است که ۳۸ درصد دانشجویان به دلایلی از جمله نبود سرمایه یا نبود مهارت‌های لازم برای کسب و کار تمایلی به کارآفرینی ندارند. همچنین نتایج تحلیل مدل لوجیت نشان داد که متغیرهای سن، سطح تحصیلات، دریافت وام، موانع اقتصادی، سابقه فعالیت، درآمد، کسب مهارت‌های لازم و ریسک‌پذیری از عوامل مؤثر برای انگیزه به کارآفرینی از سوی دانشجویان بودند که از بین این متغیرها سن و موانع اقتصادی اثر منفی و بقیه متغیرها اثر مثبت داشتند.

واژه‌های کلیدی: دانشجویان کشاورزی، دانشگاه تبریز، کارآفرینی، مدل لوجیت.

مقدمه

بخش کشاورزی به دلیل برخورداری از رشد مستمر و پایدار اقتصادی، تأمین امنیت غذایی، بازدهی سرمایه، ارزآوری، ارزشبری کم و ایجاد عدالت اجتماعی در قیاس با سایر بخش‌های اقتصادی کشور از قابلیت‌های خاصی برخوردار است، به نحوی که می‌تواند نقش بسیار بارزی در عرصه اقتصادی کشور داشته باشد. این بخش نقش حیاتی را در اقتصاد ایران بر عهده دارد، زیرا حدود ۱۱ درصد تولید ناخالص ملی، ۲۳ درصد اشتغال و تأمین غذای بیش از ۸۰ درصد جامعه را پوشش می‌دهد (یعقوبی و همکاران، ۱۳۸۶). اما برای رشد و توسعه دادن این بخش توانایی سازمان‌ها و شرکت‌های دولتی به تنهایی کافی نیست و بایستی از نیروهای فارغ‌التحصیل کشاورزی کمک گرفت.

در ایران نیز همچون بسیاری از کشورهای در حال توسعه، نیروی انسانی دارای تحصیلات عالی در سال‌های اخیر از لحاظ کمی، رشد قابل توجهی داشته است. به‌عنوان مثال، طی سال‌های تحصیلی ۸۴-۱۳۸۳ تا ۸۸-۱۳۸۷ حدود ۸۹۰ هزار فارغ‌التحصیل در بخش کشاورزی از دانشگاه‌های دولتی و آزاد فارغ‌التحصیل شده‌اند (بی‌نام، ۱۳۸۹). هم‌اکنون در کل کشور بیش از ۲۴۰ هزار دانش‌آموخته کشاورزی و منابع طبیعی عضو سازمان نظام مهندسی کشاورزی وجود دارد. بر اساس آمار رسمی سازمان حدوداً تعداد ۵۷ هزار نفر از دانش‌آموختگان کشاورزی و منابع طبیعی جویای کار هستند (نصرالهی، ۱۳۸۸). اغلب فارغ‌التحصیلان کشاورزی خود را برای استخدام در موسسات دولتی و خصوصی و کار در مناطق شهری آماده می‌کنند و از سوی دیگر کسانی وارد دانشکده‌های کشاورزی می‌شوند که اغلب ساکن شهرها بوده و هیچ ارتباطی با کشاورزی نداشته‌اند و تنها برای گرفتن مدرک دانشگاهی و بدون انگیزه کافی اقدام به انتخاب رشته‌های کشاورزی می‌کنند (درخشان، ۱۳۷۴). واضح است که دولت به دلیل سیاست‌های مبنی بر کاهش تصدی‌گری‌ها و واگذاری امور به بخش غیردولتی و همچنین محدودیت در امکانات، نمی‌تواند برای تمامی فارغ‌التحصیلان کشاورزی شغل ایجاد نماید. بنابراین کارآفرینی یکی از بهترین راه‌های استفاده از این نیروهای تحصیل کرده است تا با تکیه بر مهارت‌های آموزشی خود به ایجاد کسب و کار بپردازند.

واژه کارآفرینی معادل Entrepreneurship در زبان انگلیسی و از ریشه فرانسوی^۱ به معنای متعهد شدن نشأت گرفته شده است. به طور کلی، کارآفرینی از ابتدای خلقت بشر، همراه با او در تمام شئون زندگی حضور داشته و مبنای تحولات و پیشرفت‌های بشری بوده است (احمدپورداریانی، ۱۳۷۹). کارآفرینی موضوع جدیدی در علوم اجتماعی نیست. مفهوم کارآفرینی در عرصه وسیعی از چشم‌اندازهای علمی در رشته‌های مختلفی از روان‌شناسی گرفته تا اقتصاد به‌طور عمیق مورد مطالعه قرار گرفته است (مقیم، ۱۳۸۴). کاتسیکیس و وکیرجیدو از کارآفرینی به‌عنوان موتور توسعه اقتصادی یاد می‌کند (Katsikis & kyrgidou, 2008). لوبر، کارآفرینان را افرادی می‌داند که منابع را از حوزه‌هایی که بهره‌وری پایین دارند به حوزه‌هایی که دارای بهره‌وری بالاتری هستند تغییر مکان می‌دهند (Lober, 1998). همچنین آلسوس

² Enterprendre

کارآفرینی را به صورت چگونگی کشف، ارزشیابی و بهره‌برداری از فرصت‌هایی که موجب خلق کالاها و خدمات جدید می‌شوند، تعریف می‌کند (Alsos, 2001). امروزه عنوان کارآفرین به فردی نوآور و توسعه‌دهنده اطلاق می‌شود که فرصت‌های موجود در بازار را کشف و از آنها بهره‌برداری می‌نماید. کارآفرینی مهارتی برای کشف و شناسایی فرصت‌ها از جایی است که دیگران صرفاً بی‌نظمی و نقایص آن را دیده‌اند. کارآفرینی واقعی زمانی اتفاق می‌افتد که افراد راه‌های معمولی و همیشگی تفکر و عمل را کنار گذاشته و با نگاهی نو و متفاوت راه‌ها و ایده‌های جدید را که می‌تواند پاسخگوی نیازهای مشتری و بازار باشد به کار گیرند (رحیمی، ۱۳۸۲).

در زمینه شناسایی عوامل مؤثر بر کارآفرینی و ویژگی‌های کارآفرینان موفق مطالعات زیادی در کشور صورت گرفته است که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود. دریجانی و قربانی در سال ۱۳۷۷ در مطالعه‌ای برای شناسایی عوامل موثر برای پذیرش بیمه و ایجاد امنیت در کارآفرینی کشاورزی، به این نتیجه رسید که متغیرهای اعتبارات، اندازه مزرعه، مالکیت زمین، نوع کشاورزی، طرح محوری گندم و سابقه خطر تأثیر معنی‌داری در پذیرش بیمه داشته است (دریجانی و قربانی، ۱۳۷۷).

شریف‌زاده و زمانی در سال ۱۳۸۵ در بررسی روحیه کارآفرینی در دانشجویان کشاورزی دانشگاه شیراز به مطالعه چهار خصیصه توفیق‌طلبی، رقابت‌مندی، قدرت‌طلبی و ریسک‌پذیری پرداختند. با توجه به یافته‌های تحقیق بین دانشجویان سال دوم و چهارم، همچنین دانشجویان دختر و پسر از نظر سطح روحیه کارآفرینی تفاوت معنی‌داری وجود ندارد (شریف‌زاده و زمانی، ۱۳۸۵). حسینی و عزیزی در سال ۱۳۸۶ در مطالعه خود در بین دانشجویان سال آخر دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران به این نتیجه رسیدند که بین سن، سطح تحصیلات پدر، درآمد ماهیانه خانواده، به‌کارگیری روش‌های توسعه آموزش کارآفرینی در دانشگاه و روحیه، با مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد (حسینی و عزیزی، ۱۳۸۶).

امیری و مرادی در سال ۱۳۸۷ در پژوهش خود که به منظور بررسی نگرش‌های کارآفرینانه و نیز شناسایی برخی موانع درون دانشگاهی این نگرش‌ها انجام شد، به بررسی نگرش‌های کارآفرینانه دانشجویان در پنج بعد توفیق‌طلبی، استقلال‌طلبی، اعتماد به نفس، خلاقیت و نوآوری و نیز ریسک‌پذیری پرداختند. آنها اعلام کردند چهار عامل سبک مدیریت، محتوای دروس، نظام مالی-اداری و عملکرد کارکنان دانشگاه به ترتیب به‌عنوان مهم‌ترین موانع درون دانشگاهی نگرش‌های کارآفرینانه دانشجویان به حساب می‌آیند (امیری و مرادی، ۱۳۸۷).

رکن‌الدین‌افتخاری و همکاران در سال ۱۳۸۸ در مطالعه خود به بررسی عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی کشاورزی مناطق روستایی پرداختند. در این مطالعه درجه اهمیت هر یک از این عوامل از دیدگاه نمونه‌ها تعیین گردید. توصیف و تحلیل نتایج آزمون‌های آماری و مطالعه کیفی نشان داد که عوامل اقتصادی از اهمیت زیادی در توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی برخوردار هستند (رکن‌الدین‌افتخاری و همکاران،

(۱۳۸۸). قاسمی و همکاران در سال ۱۳۸۸ با بررسی عوامل تاثیرگذار در ایجاد روحیه کارآفرینی دانشجویان تحصیلات تکمیلی پردیس کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه تهران عواملی نظیر وضعیت تاهل، ثبت اختراع، نوع اشتغال، تحصیلات پدر و سازمان محل خدمت را در روحیه کارآفرینی موثر دانسته‌اند (قاسمی و همکاران، ۱۳۸۸).

پوستیگو در سال ۲۰۰۲ در مطالعه خود با بررسی و ارزیابی وضعیت موجود آموزش کارآفرینی دانشجویان آرژانتینی به این نتیجه رسید که از نظر دانشجویان مهم‌ترین دوره‌ها برای کارآفرینی دوره‌های آموزش خلاقیت و نوآوری می‌باشد (Postigo, 2002). پیک و مارشال در سال ۲۰۰۶ به اهمیت آموزش به‌عنوان مهم‌ترین سرمایه انسانی در احتمال مشارکت تاسیس یک موسسه کارآفرین تاکید کردند. نتایج مطالعه آن‌ها نشان داد که سطوح بالای آموزش عالی، تاثیر زیادی در کارکرد و کارایی یک موسسه کارآفرین دارد (Peak & Marshall, 2006). مطالعه آردگانا و لوزاردی در سال ۲۰۰۸ بیانگر این است که ویژگی‌های فردی چون سن، جنسیت و وضعیت کاری، در کنار خصوصیات دیگری چون روابط اجتماعی، مهارت و گرایش به ریسک‌پذیری عوامل مهم کارآفرینی هستند (Ardagna & Lusardi, 2008).

اهداف تحقیق

هدف از این پژوهش، شناسایی عوامل مثبت و منفی تاثیرگذار بر روحیه کارآفرینی دانشجویان دانشکده کشاورزی تبریز می‌باشد. به عبارت دیگر هدف اصلی شناسایی عوامل مؤثر بر تمایل دانشجویان دانشکده تبریز به کارآفرینی می‌باشد.

روش پژوهش

با توجه به هدف این مطالعه، متغیر وابسته در این مطالعه وضعیت علاقه‌مندی دانشجویان کشاورزی به کارآفرینی می‌باشد که یک متغیر دو جمله‌ای با ارقام صفر و یک است (برای علاقه‌مندان ۱ و برای غیرعلاقه‌مندان صفر). از جمله مدل‌های مناسب برای این گونه متغیرهای وابسته، مدل لاجیت^۱ است که در مطالعه حاضر نیز از این شیوه بهره گرفته شده است. بر اساس این مدل، احتمال مشارکت یک دانشجو در فعالیت مورد نظر (به‌عنوان مثال کارآفرینی) از رابطه ۱ محاسبه می‌شود (Maddala, 1983):

$$P_i = F(Z_i) = F(\beta_0 + \sum_{j=1}^n B_j X_{ji}) = \frac{1}{1 + e^{-Z_i}} = \frac{e^{Z_i}}{1 + e^{Z_i}} \quad (1)$$

در رابطه فوق P_i احتمال علاقه‌مندی به کارآفرینی از طرف دانشجوی i ام، F رابطه تابعی، β_0 عرض از مبدأ مدل، B_j پارامترهای مورد برآورد مدل، X_{ji} متغیرهای توضیحی به صورت مجموعه‌ای از خصوصیات

^۱ Logit

اقتصادی- اجتماعی فرد، i دانشجوی، n تعداد کل مشاهدات و Z_i شاخص واکنش دانشجو است. شاخص واکنش، متغیری تصادفی است که اگر مقدار آن از حد خاصی مثلاً Z_i^* بیشتر باشد، دانشجوی مورد نظر جزء علاقه‌مندان و در غیر این صورت جزء غیرعلاقه‌مندان خواهد بود. این شاخص از رابطه ۲ برای دانشجوی i ام به دست می‌آید:

$$Z_i = \ln \frac{P_i}{1 - P_i} = \beta_0 + \sum_{j=1}^n B_j X_{ji} \quad (2)$$

چنان‌که رابطه فوق نشان می‌دهد، برای محاسبه Z_i باید الگوی رگرسیونی رابطه ۳ برآورد شود:

$$Z_i = \beta_0 + \sum_{j=1}^n B_j X_{ji} + V_i \quad (3)$$

سپس با به‌کارگیری پارامترهای مدل برآورد شده برای متغیرهای مستقل X_{ji} مقدار Z_i برای هر فرد محاسبه می‌شود. در مدل لاجیت اثر نسبی هر یک از متغیرهای X_{ji} توصیفی بر احتمال علاقه‌مندی به کارآفرینی با مشتق‌گیری از مدل نسبت به متغیر توضیحی قابل محاسبه است که در رابطه ۴ آورده شده است (Maddala, 1983):

$$\frac{\partial P_i}{\partial X_{ji}} = \frac{B_j e^{Z_i}}{(1 + e^{Z_i})^2} \quad (4)$$

X_{ji} احتمال وقوع متغیر وابسته و P_i بردار متغیر توضیحی مدل است. با توجه به وجود مشکل ناهمسانی واریانس در مدل لاجیت و برای به‌دست آوردن پارامترهای کارا و قابل اعتماد، مدل مذکور از طریق روش حداکثر راست‌نمایی^۱ برآورد می‌شود (Judge et al., 1998). آمار و اطلاعات لازم از طریق تکمیل پرسشنامه از دانشجویان رشته‌های کشاورزی دانشگاه تبریز در سال ۱۳۸۸-۸۹ جمع‌آوری گردید. تعداد نمونه مورد بررسی شامل ۱۵۷ دانشجو بود که با استفاده از فرمول کوکران و اطلاعات حاصله از پیش‌آزمون به‌دست آمد. روش نمونه‌گیری مورد استفاده، نمونه‌گیری تصادفی ساده است. لازم به ذکر است که تجزیه و تحلیل اطلاعات گردآوری شده با نرم‌افزار Shazam انجام شد.

^۱ Maximum Likelihood

یافته‌ها

با توجه به اطلاعات گردآوری شده از دانشجویان کشاورزی، ویژگی‌های اقتصادی-اجتماعی به صورت جدول شماره ۱ گزارش گشت. مطابق این جدول میانگین سن دانشجویان برابر ۲۳ سال، مسن‌ترین دانشجو ۳۵ سال و جوان‌ترین دانشجو ۱۹ سال دارد. میانگین میزان سال‌های تحصیل دانشجویان ۱۵ سال می‌باشد که ۳۴ درصد آن‌ها کارشناسی ارشد، ۵۰ درصد کارشناسی و ۱۶ درصد دانشجوی دکتری بودند. همچنین میانگین درآمد ماهیانه خانواده برابر ۳۴۰۰۰۰۰ ریال، بیشترین درآمد برابر ۸۰۰۰۰۰۰ ریال و کمترین درآمد برابر با صفر ریال می‌باشد.

جدول ۱- ویژگی‌های اقتصادی-اجتماعی دانشجویان کشاورزی

نام متغیر	میانگین	بیشینه	کمینه	انحراف معیار
سن (سال)	۲۳	۳۵	۱۹	۸٫۲
میزان تحصیلات (سال)	۱۵	۲۱	۱۲	۲٫۸
درآمد ماهیانه خانواده (هزار ریال)	۳۵۰۰	۸۰۰۰	۰	۳۲۰۰

در جدول شماره ۲ مسایل و مشکلات مربوط به کارآفرینی از دیدگاه دانشجویان ارایه شده است. بر اساس این جدول حدود ۲۳ درصد نبود مهارت، ۱۸/۵ درصد عدم تحصیلات کاربردی، ۳۷/۵ درصد مشکلات اقتصادی (در اختیار نداشتن زمین کشاورزی، ماشین‌آلات مورد نیاز و بالا بودن هزینه‌های جاری در کارهای کشاورزی) و ۲۱ درصد نیز ضعف در خودباوری برای راه‌اندازی کسب و کار را علت عدم تمایل به کارآفرینی دانسته‌اند.

جدول ۲- مسایل و مشکلات مربوط به کارآفرینی دانشجویان کشاورزی

گزینه‌ها	فراوانی (نفر)	درصد
نبود مهارت	۳۸	۲۳
عدم تحصیلات کاربردی	۲۷	۱۸/۵
مشکلات اقتصادی	۵۸	۳۷/۵
ضعف در باور دانشجویان برای پیشرفت	۳۴	۲۱
جمع	۱۵۷	۱۰۰

جدول شماره ۳، نظر دانشجویان پیرامون تاثیر تحصیلات برای کارآفرینی را نشان می‌دهد. ۲۰ درصد از دانشجویان آن را بی‌تاثیر، ۱۵ درصد دیگر کم اثر، ۴۳ درصد متوسط و ۲۲ درصد نیز تاثیر تحصیلات در کارآفرینی را زیاد اعلام کرده‌اند. این جدول میزان ریسک‌پذیری دانشجویان را نیز نشان می‌دهد. بر طبق این جدول، ۳۷ درصد خود را فردی ریسک‌پذیر، ۴۱ درصد بی‌تفاوت نسبت به ریسک و ۳۲ درصد ریسک‌گریز دانسته‌اند.

جدول ۳- میزان تاثیر تحصیلات و ریسک‌پذیری در کارآفرینی از نظر دانشجویان

تحصیلات	فراوانی (نفر)	درصد فراوانی
تاثیری ندارد	۳۱	۲۰
کم	۲۳	۱۵
متوسط	۶۷	۴۳
زیاد	۳۶	۲۲
جمع	۱۵۷	۱۰۰
ریسک‌پذیری	فراوانی (نفر)	درصد فراوانی
ریسک‌پذیر	۵۸	۳۷
بی تفاوت به ریسک	۶۴	۴۱
ریسک‌گریز	۳۵	۳۲
جمع	۱۵۷	۱۰۰

نتایج حاصل از برآورد مدل لجیت در جدول شماره ۴ آورده شده است. نتایج حاصل از آزمون تجزیه واریانس نشان داد که بین متغیرهای توضیحی مورد استفاده در این الگو هم‌خطی وجود ندارد. برای بررسی وجود یا عدم وجود ناهمسانی واریانس در این الگو از آماره LM_2 استفاده شد که نتایج حاصل از این آماره نشان از عدم وجود ناهمسانی واریانس در الگو می‌باشد. مقدار آماره نسبت راست‌نمایی (LR) در درجه آزادی ۸ برابر با $۷۸/۱۲$ بوده و از آن‌جا که این مقدار بالاتر از مقدار ارزش احتمال (P -value) ارایه شده می‌باشد، لذا کل مدل رگرسیونی برآوردی از لحاظ آماری در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنی‌دار است. مقدار ضریب تعیین مک‌فادن برای مدل لجیت برابر با ۶۷ درصد می‌باشد که این مقدار با توجه به تعداد مشاهدات متغیر وابسته، رقم مطلوبی است. درصد پیش‌بینی صحیح مدل برآورد شده ۹۰ درصد است، لذا مدل لجیت برآورد شده قابل اطمینان برای تجزیه و تحلیل‌های بعدی است. مطابق جدول شماره ۴، نتایج حاصل از برآورد مدل لجیت نشان داد که متغیرهای سن، درآمد، تجربه کارآفرینی، ریسک، کسب مهارت‌های لازم، سطح تحصیلات، موانع اقتصادی و دریافت تسهیلات عوامل مؤثر برای کارآفرینی از سوی دانشجویان بودند که سطح معنی‌داری تمامی این متغیرها در جدول شماره ۴ آورده شده است.

در الگوهای با متغیر وابسته ۲ مقداری مثل مدل لجیت ضرایب برآورد شده اولیه فقط علایم تأثیر متغیرهای توضیحی را روی احتمال پذیرش متغیر وابسته نشان می‌دهند، ولی تفسیر مقداری ندارند. بلکه کشش‌ها و اثرات نهایی هستند که مورد تفسیر قرار می‌گیرند (Hanemann, 1994).

جدول ۴- نتایج حاصل از برآورد مدل لوجیت

متغیر	مقدار ضریب برآورد شده	ارزش آماره t	کشش کل وزنی	اثر نهایی
سن	-۰/۱۹	-۱/۸۲***	-۰/۲۰	-۰/۰۱۱
سطح تحصیلات	۱/۶۵	۱/۹۲***	۰/۲۳	۰/۰۹۶
درآمد	۰/۰۳۶	۲/۳۸**	۰/۶۲	۰/۰۰۲۱
سابقه کارآفرینی	۰/۲۰	۲/۲۳**	۰/۳۵	۰/۰۱۱
ریسک‌پذیری	۲/۷	۱/۸۲***	۰/۱	۰/۰۷۲
کسب مهارت‌های لازم	۲/۴۹	۲/۰۱**	۰/۰۹۶	۰/۰۹۴
موانع اقتصادی	-۰/۹۸	-۱/۸۴***	-۰/۳۵	-۰/۰۵۷
دریافت تسهیلات	۱/۳۸	۲/۲**	۰/۰۵۷	۰/۲۲
عرض از مبدأ	-۹/۰۵	-۱/۸۷***	-۰/۶۱	-

Likelihood Ratio Test: ۸۷/۱۲ P-value: ۰/۰۰۰

Percent of right prediction: ۰/۹۰ McFaddenR²: ۰/۶۷

*** P ≤ ۰/۰۰۱ ** P ≤ ۰/۰۱ * P ≤ ۰/۰۵

مقدار کشش متغیرهای سن و موانع اقتصادی نشان می‌دهد که با افزایش یک درصدی این دو متغیر به صورت منفرد و با ثابت فرض کردن سایر متغیرها، علاقه‌مندی به ترتیب ۰/۲۰ و ۰/۳۵ درصد کم می‌شود. به عبارت دیگر دانشجویان مسن‌تر به دلیل رفتار ریسک‌گریزی بیشتر، گرایش کمتری به ایجاد یک فعالیت جدید در خود احساس می‌کنند که نتیجه مربوط به متغیر سن با اصل «سن زیادتر، پذیرش کمتر» راجرز و شومیکر سازگاری و هماهنگی دارد (راجرز و شومیکر، ۱۳۷۴). همچنین هر چه مشکلات اقتصادی دانشجویان برای ایجاد یک فعالیت جدید بیشتر باشد تمایلش برای کارآفرینی کمتر می‌شود که می‌توان دلیل آن را کاهش در روحیه ریسک‌پذیری به دلیل نداشتن پشتوانه مالی مناسب و فراهم نبودن امکانات زیربنایی مانند زمین و ماشین‌آلات دانست.

کشش مربوط به متغیر تعداد سال‌های تحصیلی نشان می‌دهد که با ثابت بودن سایر عوامل به‌ازای افزایش یک درصد در سطح تحصیلات، احتمال کارآفرینی از سوی آنان ۰/۲۳ درصد افزایش می‌یابد که دلیل آن آگاهی بیشتر این افراد از فواید و مزایای کارآفرینی می‌باشد. کشش مربوط به متغیرهای درآمد و تجربه کارآفرینی نشان می‌دهد که با افزایش یک درصدی این متغیرها، احتمال کارآفرینی به ترتیب ۰/۶۲ و ۰/۳۵ درصد افزایش می‌یابد. با داشتن درآمد بالا فرد پشتوانه و پس‌انداز مالی بالاتری دارد و سابقه کاری کسب شده توسط وی علاوه بر بالا بردن ریسک‌پذیری، از لحاظ ذهنی نیز فرد خود را در شرایط بهتری برای آغاز یک فعالیت جدید خواهد دید.

تفسیر مستقیم کشش متغیرهای دریافت تسهیلات، کسب مهارت‌های لازم و ریسک‌پذیری به دلیل موهومی بودن این متغیرها مدنظر نبوده، و اثر نهایی آنها مورد تفسیر قرار می‌گیرد. مقدار اثر نهایی متغیر

دریافت وام نشان می‌دهد که در صورت استفاده دانشجویان کشاورزی از تسهیلات و اعتبارات بانکی احتمال افزایش انگیزه برای کارآفرینی در آنان ۲۲ درصد بیشتر می‌شود. مهم‌ترین دلیل این امر را می‌توان فراهم نبودن امکانات اولیه کشاورزی مانند زمین و ماشین‌آلات برای اکثریت فارغ‌التحصیلان کشاورزی دانست. بنابراین دریافت وام و تسهیلات برای دانشجویان و فارغ‌التحصیلان می‌تواند تا حد زیادی دغدغه آنان برای فراهم نمودن امکانات لازم برای اجرای طرح‌های مورد نظرشان را کاهش دهد. اثر نهایی ۲ متغیر کسب مهارت‌های لازم و ریسک‌پذیری نشان می‌دهد که در نتیجه شرکت در کلاس‌های ترویجی-آموزشی و در نتیجه افزایش آگاهی دانشجویان نسبت به جوانب کارآفرینی، انگیزه آن‌ها ۹/۴ درصد افزایش یابد. همچنین دانشجویان ریسک‌پذیر از انگیزه کارآفرینی بیشتری به میزان ۷/۲ درصد نسبت به دانشجویان ریسک‌گریز برخوردار خواهند بود.

بحث و نتیجه‌گیری

مقدار کشش متغیرهای سن و موانع اقتصادی نشان داد که با افزایش یک درصدی این دو متغیر به صورت منفرد و با ثابت فرض کردن سایر متغیرها، علاقه‌مندی به ترتیب ۰/۲۰ و ۰/۳۵ درصد کم می‌شود، به عبارت دیگر دانشجویان مسن‌تر به دلیل رفتار ریسک‌گریزی بیشتر، گرایش کمتری به ایجاد یک فعالیت جدید در خود احساس می‌کنند که این نتیجه با یافته‌های حسینی و عزیزی (۱۳۸۶)، و قاسمی و همکاران (۱۳۸۸) درباره اثر سن افراد بر روحیه کارآفرینی مطابقت ندارد.

همچنین هر چه مشکلات اقتصادی دانشجویان برای ایجاد یک فعالیت جدید بیشتر باشد تمایلش برای کارآفرینی کمتر می‌شود که می‌توان دلیل آن را کاهش در روحیه ریسک‌پذیری به دلیل نداشتن پشتوانه مالی مناسب و فراهم نبودن امکانات زیربنایی مانند زمین و ماشین‌آلات دانست. برخی نتایج به‌دست آمده در پژوهش پورآتشی و مختارنیا (۱۳۸۸) نیز با این موضوع مطابقت دارد.

کشش مربوط به متغیر تعداد سال‌های تحصیلی نشان داد که با ثابت بودن سایر عوامل به ازای افزایش یک درصد در سطح تحصیلات، احتمال کارآفرینی از سوی آنان ۰/۲۳ درصد افزایش می‌یابد که دلیل آن آگاهی بیشتر این افراد از فواید و مزایای کارآفرینی می‌باشد. Kent et al. (۱۹۸۲) و شاه‌حسینی (۱۳۸۳) نیز در خصوص تاثیر افزایش سطح تحصیلات بر کارآفرینی به نتایج مشابهی دست یافتند.

کشش مربوط به متغیرهای درآمد و تجربه کارآفرینی نشان داد که با افزایش یک درصدی این متغیرها، احتمال کارآفرینی افزایش می‌یابد. با داشتن درآمد بالا، فرد پشتوانه و پس انداز مالی بالاتری دارد و سابقه کاری کسب شده توسط وی علاوه بر بالا بردن ریسک‌پذیری، از لحاظ ذهنی نیز فرد خود را در شرایط بهتری برای آغاز یک فعالیت جدید خواهد دید که این نتایج با یافته‌های حسینی و عزیزی (۱۳۸۶) در مورد درآمد، و هزارجریبی (۱۳۸۲)، شاه‌حسینی (۱۳۸۳) و Kent et al. (۱۹۸۲) در مورد سابقه کارآفرینی مطابقت دارد.

مقدار اثر نهایی متغیر دریافت وام نشان می‌دهد که در صورت استفاده دانشجویان کشاورزی از تسهیلات و اعتبارات بانکی احتمال افزایش انگیزه برای کارآفرینی در آنان ۲۲ درصد بیشتر می‌شود. بنابراین دریافت وام و تسهیلات برای دانشجویان و فارغ‌التحصیلان می‌تواند تا حد زیادی دغدغه آنان برای فراهم نمودن امکانات لازم برای اجرای طرح‌های مورد نظرشان را کاهش دهد. Nelson & Scott (۱۹۹۷) نیز در خصوص اثرگذاری دریافت وام بر کارآفرینی به نتایج مشابهی دست یافتند.

همچنین دانشجویان ریسک‌پذیر از انگیزه کارآفرینی بیشتری به میزان ۷/۲ درصد نسبت به دانشجویان ریسک‌گریز برخوردار هستند. Postigo (۲۰۰۲) در زمینه کسب مهارت‌های لازم و شریف‌زاده و زمانی (۱۳۸۵) و همچنین هزارجریبی (۱۳۸۲) در زمینه ریسک نیز به یافته‌های مشابهی دست یافتند.

پیشنهادها

نتایج تحلیل مدل لجیت نشان داد که متغیرهای سن، سطح تحصیلات، دریافت وام، موانع اقتصادی، سابقه فعالیت در کارآفرینی، درآمد، کسب مهارت و ریسک‌پذیری عوامل مؤثر برای علاقه به کارآفرینی بودند که از متغیرهای سن و موانع اقتصادی، اثر منفی و بقیه متغیرها اثر مثبت داشتند. از عوامل مؤثر دیگر کسب مهارت‌ها و آموزش‌های لازم به صورت عملی و تئوری می‌باشند که با برگزاری کلاس‌های ترویج و آشنا کردن دانشجویان با محیط کار، می‌توان روش‌ها و فرصت‌های ایجاد کسب و کار در جامعه را عملاً به دانشجویان نشان داد. همچنین توصیه می‌شود که با برگزاری کارگاه‌ها، دوره‌ها و سمینارهای تخصصی، دانشجویان را با مفاهیم و اصول اساسی کارآفرینی آشنا نمود و از این طریق بتوان نسبت به تقویت هر چه بیشتر روحیه کارآفرینی دانشجویان اقدام کرد. با توجه به علامت مثبت متغیر دریافت وام پیشنهاد می‌شود دولت با ارایه تسهیلات بیشتر و اعطای وام‌های کم بهره به تشویق دانشجویان جهت ایجاد کسب و کارهای جدید در زمینه کشاورزی پرداخت.

منابع و ماخذ

۱. احمدپورداریانی، م. (۱۳۷۹). کارآفرینی: تعاریف، نظریات، الگوها. چاپ اول. تهران: انتشارات پردیس.
۲. امیری، ع.، و مرادی، ی. (۱۳۸۷). نگرش‌های کارآفرینانه دانشجویان و موانع آن. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، شماره ۴۹، صفحات ۹۶-۶۹.
۳. بی‌نام. (۱۳۸۹). بررسی آماری دانش‌آموختگان کشاورزی. خبرگزاری کار ایران. قابل دسترس در: <http://www.ilna.ir/>
۴. پورآتشی، م.، و مختارنیا، م. (۱۳۸۸). بررسی عوامل مؤثر بر کارآفرینی دانش‌آموختگان کشاورزی از دیدگاه اعضای هیات علمی پردیس کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه تهران. مجله تحقیقات اقتصاد کشاورزی و توسعه کشاورزی ایران، جلد ۲، شماره ۲، صفحات ۱۲۲-۱۱۵.
۵. حسینی، م.، و عزیز، ب. (۱۳۸۶). بررسی عوامل مؤثر در توسعه روحیه و مهارت‌های کارآفرینی در میان

- دانشجویان سال آخر دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران. *مجله علوم کشاورزی ایران*، شماره ۲، صفحات ۲۴۱-۲۵۱.
۶. درخشان، ح. (۱۳۷۴). بررسی وضعیت دانشکده‌های کشاورزی و موقعیت آن در نظام آموزش عالی. *مجله اقتصاد کشاورزی و توسعه*، شماره ۹، صفحات ۱۹-۳۳.
۷. دریجانی، ع.، و قربانی، م. (۱۳۷۷). *عوامل مؤثر بر پذیرش بیمه گندم در استان مازندران*. مجموعه مقالات دومین گردهمایی اقتصاد کشاورزی ایران. دانشکده کشاورزی، دانشگاه تهران.
۸. راجرز، ا.، و شومیکر، ف. (۱۳۷۴). *رسانش نوآوری‌ها، رهیافتی میان فرهنگی*. چاپ سوم. ترجمه فنایی و کرمی. دانشگاه شیراز.
۹. رحیمی، ا. (۱۳۸۲). *رشد مدیریت اجرایی، بررسی مدل‌ها و استراتژی‌های کارآفرینی سازمانی و ارزیه الگوی مناسب جهت سازمان‌های داخلی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده مهندسی صنایع، دانشگاه علم و صنعت ایران.
۱۰. رکن‌الدین‌افتخاری، ع.، طاهرخانی، م.، و سجاسی، ح. (۱۳۸۸). تحلیل ابعاد و عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی کشاورزی مناطق روستایی، مطالعه موردی روستاهای شهرستان خدابنده. *فصلنامه روستا و توسعه*، جلد ۲، صفحات ۴۳-۷۲.
۱۱. شاه‌حسینی، ع. (۱۳۸۳). *کارآفرینی*. چاپ اول. تهران: انتشارات آبیژه.
۱۲. شریف‌زاده، م.، و زمانی، غ. (۱۳۸۵). *روحیه کارآفرینی در دانشجویان کشاورزی*، مطالعه موردی دانشگاه شیراز. *مجله علوم کشاورزی ایران*، شماره ۸۷-۸۱.
۱۳. قاسمی، ج.، اسدی، ع.، و حسینی‌نیا، غ. (۱۳۸۸). بررسی عوامل تأثیرگذار در ایجاد روحیه کارآفرینی دانشجویان تحصیلات تکمیلی پردیس کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه تهران. *مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران*، شماره ۲، صفحات ۷۱-۷۹.
۱۴. مقیمی، م. (۱۳۸۴). *کارآفرینی در سازمان‌های دولتی*. چاپ اول. تهران: نشر فراندیش.
۱۵. نصرالهی، ه. (۱۳۸۸). *بررسی اشتغال مهندسين بخش کشاورزی و منابع طبیعی*. تهران: دفتر مشاوره شغلی و کاریابی سپاهان.
۱۶. هزارجریبی، ج. (۱۳۸۲). *بررسی میزان کارآفرینی دانش‌آموختگان علوم انسانی در عرصه نشریات فرهنگی و اجتماعی شهر تهران*. رساله دکتری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان.
۱۷. یعقوبی، ا.، چیدری، م.، و فعلی، س. (۱۳۸۶، آبان)، *بیمه محصولات کشاورزی: راهکاری مناسب در مدیریت ریسک*. مجموعه مقالات ششمین کنفرانس اقتصاد کشاورزی ایران، ۸-۹ آبان ماه. دانشگاه فردوسی مشهد. صفحات ۷۲۹-۷۳۵.
18. Alsos, G. A. (2001). *Portfolio entrepreneurs within primary production*. Northland Research Institute. University of Kuopio.
19. Ardagna, S., & Lusardi, A. (2008). *Explaining international differences in entrepreneurship: The role of individual characteristics and regulatory constraints*.

- University of Chicago Press.
20. Hanemann, W. M. (1994). Valuing the environment through contingent valuation. *Journal of Economic Perspectives*, 8(4), 19-43.
  21. Judge, G. G., Hill, R. C., Griffiths, W. E., Ltkepohl, H., & Lee, T. C. (1998). *An introduction to the theory and practice of econometrics*. (2th ed.). John Wiley and Sons Inc.
  22. Katsikis, I., & Kyrgidou L., (2008, Oct). Entrepreneurship's Object, Subject and Process Forms. *28th Strategic Management Conference. How Does Knowledge Matter*, Cologne, and Germany.
  23. Kent, C. A., Sexton, D. L., & Vesper, K. H. (1982). *Encyclopedia of entrepreneurship*. University of Illinois at Urbana-Champaign's Academy for Entrepreneurial Leadership. Retrieved from <http://www.ssrn.com/abstract=1496225/>
  24. Lober, D. (1998). Pollution prevention as corporate entrepreneurship. *Journal of Organizational Change Management*, 11(1), 82-100.
  25. Maddala, G. S. (1983). *Limited dependent and qualitative variables in econometrics*. Department of Economic. Cambridge University Press.
  26. Nelson, R. E., & Scott. D. J. (1997). Entrepreneurship education as a strategic approach to economic growth in Kenya. *Journal of Industrial Teacher Education*, 35(1), 90-108.
  27. Peak, M., & Marshall, A. (2006). The implementation of an entrepreneurship development strategy in Canada: The Case of the Atlllantic region. *International Small Business Journal*, 19(1), 32-48.
  28. Postigo, S. (2002, July). *Entrepreneurship education in Argentina, The case of Santander's University*. Paper presented for the Internationalizing Entrepreneurship education & training conference in Ent, Malaysia.